

SOCIÁLNA PRÁCA A ETIKA

ZUZANA PALOVIČOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PALOVIČOVÁ, Z.: Social Work and Ethics
FILOZOFIA 66, 2011, No 2, p. 122

The paper examines some of the ethical questions inherent in social work. Its focus is on three main questions: 1. Why should one abide moral norms. i.e. what urges one to act within the limits of a certain morality? 2. How are the sources and forms of the good to be distributed? 3. Which acts are considered to be valuable, good and desirable? It is the author's conviction that contrary to other professions, in social work, which is engaged with the excluded, discriminated, and marginalized, defining its objectives as well as their accomplishment are closely related to moral and political values.

Keywords: Ethics – Morality – Social services – Social works – Human rights

Úvod. Sociálnu prácu môžeme chápať *v užšom zmysle* ako praktickú činnosť, cieľný priamy kontakt sociálneho pracovníka s jednotlivcom, skupinou či komunitou za účelom identifikovať problém, stanoviť sociálnu diagnózu a poskytnúť sociálnu terapiu. Môžeme ju chápať aj *v širšom zmysle*, v ktorom sociálna práca zahŕňa aj sociálne a technické opatrenia, akými sú sociálna politika a inštitucionálne podpory. Sociálna práca ako odbor zameriavajúci sa na praktické riešenie ľudských problémov opiera sa o ideál spoločenskej solidarity a ideál realizácie osobnostného potenciálu. Ako *akademická disciplína* sa prelína s celým spektrom disciplín: s právom, sociológiou, psychológiou, pedagogikou, andragogikou atď., z ktorých preberá koncepcie a metódy. Teoreticko-metodologickým východiskom, ktoré konštituuje sociálnu prácu ako akademickú disciplínu, sú isté témy sociálnej a politickej filozofie, ktoré rámcujú podstatu a povahu sociálnej práce, ovplyvňujú, jej predmet, prístup k objektom, ciele, poslanie a metódy, napríklad ontológiu sociálneho, vzťah medzi spoločnosťou a individúom atď.¹

Jedným z podstatných atribútov, ktorým sa sociálna práca odlišuje od iných profesií, je to, že definovanie jej cieľa, predmetu a jej samotný výkon sú úzko previazané s hodnotami, čím nemyslíme len etické hodnoty, akými sú dobro resp., blaho jedinca a spoločnosti, zodpovednosť, sebarealizácia, autonómnosť individua, ale aj hodnoty politické, akými sú napríklad solidarita, rovnosť, spravodlivosť, či hodnoty sociálno-psychologické, akými sú komunikácia, empatia atď. Na rozdiel napríklad od medicíny, kde hlavnou funkciou je záchrana života a otázka kvality života nie je v kompetencii lekára, sociálna práca pracuje s vylúčenými, diskriminovanými a marginalizovanými skupinami, preto vždy reflektuje hodnoty ako spravodlivosť, rovnosť, ľudské práva atď.

¹ Blížšie k predmetu a povahe sociálnej práce pozri ([12], 6).

Napriek tomu, že sociálni pracovníci bežne nepoužívajú formálny filozofický jazyk, často sú zatiahnutí do mnohých metaetických debát o význame morálnych princípov a pojmov, ako sú rešpekt k ľudskej dôstojnosti, sebaurčenie, pomoc, spravodlivosť, rovnosť, lebo prostredníctvom týchto pojmov sa definuje aj sociálna práca. Napríklad diskusia o limitoch práva jednotlivca na sebaurčenie sa často zmení na diskusiu o význame tohto pojmu. Podobne diskusia o hraniciach morálnej povinnosti sociálnych pracovníkov pomáhať ľuďom odkázaným na sociálnu službu sa zmení na debatu o tom, čo znamená pojem *povinnosti*. Metaetika sa netýka ani tak toho, ako zaručiť sebaurčenie či vykonávať profesionálne povinnosti. Týka sa v prvom rade pochopenia toho, čo znamená daný pojem. Metaetika sa tiež zaoberá logickou analýzou morálnych súdov a vzťahov medzi nimi, ako aj logickou analýzou vzťahov medzi morálnymi a faktuálnymi súdmi.

Etické otázky, ktoré majú priamy vzťah k sociálnej práci, sa týkajú aplikácie morálnych pojmov a morálnych noriem na rozhodovanie o tom, čo je morálne správne či nesprávne, dobré či zlé v profesionálnej praxi. Morálni filozofi tradične identifikujú tri ústredné otázky normatívnej etiky, pod ktoré možno subsumovať väčšinu etických problémov. Po prvé: Prečo máme dodržiavať morálne normy, aké dôvody nás vedú k prijatiu morálky za rámec svojho konania? Po druhé: Akým spôsobom majú byť distribuované zdroje a formy dobra? Po tretie: Ktoré činy sú považované za hodnotné, dobré a žiaduce a na základe akých dôvodov? Pokúsime sa analyzovať povahu etických otázok inherentných sociálnej práci a na vybraných problémoch ukázať, ako a prečo tieto etické otázky vznikajú. Nezameriavame sa na zvyčajne pertraktované otázky v úvahách o etike sociálnej práce, napríklad: Ako možno naplniť princíp sebaurčenia, keď človek je na hranici chápania vlastnej situácie? Kedy je správne urobiť rozhodnutie za niekoho iného? Kedy sú títo ľudia iba otázne schopní urobiť rozhodnutie a kto by mal za nich rozhodnúť? a pod.

Technické, právne, empirické a etické faktory v sociálnej práci. Na otázku, kedy vstupovať či zasahovať do života jednotlivca a jeho rodiny, skupiny či obce napríklad z hľadiska prevencie či sociálnej terapie spoločensky nežiaducej situácie, možno uviesť štyri druhy dôvodov, ktoré môžu mať vplyv na rozhodnutie: sociálno-technické, empirické, zákonné a etické dôvody ([1], 11; [10], 46:). Rozhodnutie o použití konkrétnych sociálno-technických opatrení je ovplyvnené presvedčením, že určité metódy sociálnej práce sú pri riešení danej situácie a problémov vhodné a účinné. Empirické dôvody na intervenciu bývajú odvodené z výskumu a z vyhodnotenia konkrétnych preventívnych programov. Zákon reflektujúci určité hodnoty a normy danej spoločnosti, hovorí o tom, čo môžeme robiť, čo je dovolené. Etické faktory súvisia so závermi, ktoré sú založené na analýze toho, čo je morálne správne či nesprávne, dobré či zlé. Napríklad zatiaľ čo empirické dôkazy môžu poukazovať na to, že zriaďovanie domovov sociálnych služieb mimo mesta je finančne výhodnejšie, poskytuje menej stresujúce prostredie na život, argument, že segregácia či vylúčenie ľudí so zdravotným postihnutím z miestnej komunity je diskriminačná a morálne neprijateľná, môže byť rozhodujúcim faktorom pri realizácii jednotlivých alternatív sociálnej politiky.

Znamená to, že etické dôvody môžu prevýšiť ekonomické a empirické faktory. Etické presvedčenie o tom, čo je správne, slúži ako ospravedlnenie intervencie, a to z niekoľkých dôvodov. Po prvé, so zreteľom na to, že cieľom sociálnej práce je riešiť sociálny problém a nepriaznivú sociálnu situáciu, je zrejmé, že dôraz sa kladie na to, čo je *žiaduce*. Táto otázka odkazuje na preferované *hodnoty* ako ľudská dôstojnosť, spravodlivosť, solidarita atď. Neznamená to, že mimoetické faktory, napríklad ekonomické zdroje, empirické údaje, praktické techniky či politické kompromisy, by nemali vstupovať do profesionálnych úsudkov, avšak profesionálne rozhodnutie by malo byť ospravedlnené (implicitne či explicitne) tým, že navrhnuté riešenie je morálne *správne* a má dôsledky, ktoré sú morálne *dobré*. Používanie pojmov ako *správne*, *nesprávne*, *dobré*, *zlé* na vyjadrenie profesionálnych preferencií nás vedie k etickým pojmom a problémom.

Druhým dôvodom na implementáciu etického hľadiska do profesionálneho rozhodovania je fakt, že nám umožňuje rozhodovať sa jasnejšie a spravodlivejšie. Sociálni pracovníci sú vo svojej práci nevyhnutne konfrontovaní s etickými dilemami, keď konflikt vyjadruje nároky viacerých zúčastnených, často si konkurujúcich záujmov, vzťahuje sa na viaceré, často konkurenčné hodnoty. Typickým príkladom etických dilem v sociálnej práci môže byť otázka, ktoré sociálne služby pri obmedzených finančných zdrojoch máme podporovať, a ktoré redukovať, do akej miery prehliadať kvalitu poskytovanej sociálnej služby a neriešiť to jej zrušením, do akej miery poskytovať sociálnu službu tak, aby viedla k podpore samostatnosti a zodpovednosti a aby nevedla k jej zneužívaniu, za akých okolností prestať s poskytovaním sociálnej služby a sociálnych dávok a pod. Subjekt, ktorý má rozhodnutie prijať, je preto zvonka determinovaný a voľba konečného rozhodnutia nebude závisieť iba od jeho schopnosti uskutočniť samotné rozhodnutie, ale aj od ochoty prijať ho s vedomím jeho rozličných dopadov na jednotlivých účastníkov konfliktu. Rozhodovanie v tomto prípade nadobúda skôr viacrozmernú podobu typu *bud'*, *alebo* s alternatívnym zvážením dopadov rozhodnutia na ostatných účastníkov konfliktu.²

Sociálna práca je navyše špecifická tým, ako na to poukázali Chris Beckett a Andrew Maynard, že sú jej vlastné paradoxy ([3], 86 – 87). Na jednej strane je to profesia, ktorá viac ako iné identifikuje samu seba s tými, ktorí sú marginalizovaní, utláčaní či vylúčení spoločnosťou. Na druhej strane sama je tvorená, podporovaná a dotovaná tou istou spoločnosťou a štátom. Po druhé, na jednej strane kľúčový princíp sociálnych služieb vychádza z individuálne určených potrieb osôb, podporuje ich participáciu na rozhodovaní o poskytnutej službe; na druhej strane väčšina predpisov v sociálnej práci, konkrétne v práci so starými ľuďmi, mentálne postihnutými, deťmi a rodinami, vyžaduje vnútiť im určité konvenčné, sociálne odsúhlasené normy. Po tretie, na jednej strane zákon garantuje, že sociálne služby musia byť poskytované v záujme osôb v náležitej kvalite a takými spôsobmi, aby bolo vždy zaručené dodržiavanie ľudských práv a ľudskej dôstojnosti; na druhej strane sociálni pracovníci pracujú s limitovanými finančnými zdrojmi

---

² Bližšie k problematike etických dilem pozri ([14], 21 – 22). Etické dilemy môžu závažným spôsobom podkopávať dôveru v sociálne služby, v hodnoty sociálnej práce a v schopnosť pokračovať v práci. Konštruktívnym spôsobom mapuje tento problém štúdia [8].

a často sa nevyhnú situáciám, keď musia informovať človeka v sociálne nepriaznivej situácii, že mu sociálnu službu nemôžu poskytnúť. Jednou z hlavných funkcií sociálnej práce je zhromažďovať podklady za účelom racionalizácie. Ide teda o požiadavky, ktoré sú protichodné. Sociálni pracovníci majú povinnosti k prijímateľom sociálnych služieb aj k svojim zamestnávateľom, avšak tieto povinnosti sú často nezlučiteľné. Etika sociálnej praxe zahŕňa zložité balansovanie medzi nekompatibilnými princípmi, konkurujúcimi si lojalitami a nezlučiteľnými očakávaniami.

Etické hľadisko vyžaduje nezaujatosť a odstup od etického konfliktu. Inými slovami, ak chceme vyriešiť etický konflikt, musíme sa pri morálnom zdôvodňovaní preniesť z intuitívnej roviny do roviny kritickej. Neznamená to, že pre intuitívnu morálku a vnútorné pocity niet v etike sociálnej práce miesta. Pri konkrétnom uvažovaní však musíme tieto intuície a pocity podrobiť kritickej analýze. Vylúčené by mali byť také fenomény, ako sú predsudky, povery či strach.³ Inými slovami, v prípade rozhodovania o vhodnej intervencii treba poznať skutočné fakty o situácii, motívy zúčastnených osôb a predpokladaný výsledok intervencie. Treba vziať do úvahy, čo k danej situácii hovorí zákon, a na základe toho zvážiť normy a hodnoty, podľa ktorých by mala byť situácia posudzovaná. Ak je konkrétna intervencia posudzovaná ako správna alebo nesprávna, dobrá alebo zlá, treba jasne formulovať, na základe akých dôvodov je dané tvrdenie opodstatnené a ktoré hodnoty stoja v pozadí daného stanoviska. V opačnom prípade bude ťažké pochopiť, prečo tí, ktorí majú k dispozícii rovnaké fakty, došli k úplne iným záverom o tom, čo je v danej situácii správne. To, čo jeden sociálny pracovník hodnotí ako banálne, iný môže považovať za porušenie ľudských práv.

Z uvedeného vyplýva, že v prípade rozhodovania treba objasniť povahu tvrdení a protiargumentov, ktoré možno proti nim vzniesť. Etický argument obsahuje fakty, ktoré treba zvážiť, hodnoty a princípy, na ktorých je postavený, a logiku samotného argumentu. Ak niektorý z týchto elementov chýba, tak argument nebude presvedčivý. Ak sa závery líšia, treba preveriť princípy, na ktorých stojí, ako aj fakty, ku ktorým sa vyjadruje. Rovnako ako väčšina argumentov aj etické výroky sa dostávajú od premís k záverom. Premisy zahŕňajú fakty o situácii a normy správania, ktorými sa riadia zúčastnené osoby. Záver môže byť sponchybný z dvoch pozícií. Po prvé preto, že sa v argumentácii nepostupovalo logicky od premís k záverom. To znamená, že z daných okolností a morálnych hodnôt nevyplýva, že ten či onen čin je zlý. Na celú situáciu sa dá pozrieť aj z iného uhla. Oveľa častejšie ide o to, že premisy sú chybné. Napríklad niekto môže zastávať stanovisko, že život treba zachovať za každú cenu; iný tvrdí, že kvalita života je dôležitejšia. Predmetom diskusie sú morálne normy a hodnoty. Oponent môže však s faktami nesúhlasiť. Napríklad ak človek spáchal trestný čin, ten, komu sa dokáže prechodná či trvalá psychická nesvojprávnosť, nebude súdený tak isto ako človek, ktorý síce spáchal rovnaký čin, ale vedome. Existuje totiž priama súvislosť medzi hodnotením a vnímaním druhých ako slobodných bytostí. Predpoklad slobody hlboko zasahuje do našich intersubjektívnych vzťahov. Etické hľadisko nedemonštruje, či je zamýšľaný spôsob konania dobrý, alebo zlý.

³ K úlohe kritického myslenia v sociálnej práci pozri bližšie ([4], 15 – 47).

Umožní nám len uvedomiť si dôvody nášho konania. Ako konštatuje A. Reiman, sociálny pracovník sa nemôže spoliehať na žiadny spôsob, ktorý by mu pomohol rozhodnúť sa, kedy má zasiahnuť. Za rozhodujúci faktor rozhodnutia považuje kritickú reflexiu každého prístupu a zváženie jeho vplyvu na dotknutú osobu ([11], 136).

Distributívne otázky. Druhý okruh otázok etiky v sociálnej práci tvoria distributívne otázky. Diskusia sa vedie o tom, podľa akých kritérií máme distribuovať limitované finančné zdroje, sociálne služby, sociálne dávky. Mnoho diskusií vyvoláva otázka, kto vlastne patrí k tým, ktorí sú na tom najhoršie? Tradičnou úlohou sociálnej práce bolo totiž postarať sa o tých, ktorí sú v núdzi. V prvých rokoch profesie axiologické pozadie sociálnej práce vychádzalo z chápania spoločnosti ako morálnej komunity previazanej pocitmi zodpovednosti, lásky k blížnemu, povinnosti pomoci vychádzajúcej zo svedomia a humanity. Cieľom sociálnej práce bolo posilniť morálku „neprispôsobivých“, chrániť ich ľudskú dôstojnosť ([10], 5). Sprievodným znakom takto chápanej sociálnej práce bolo zakladanie charitatívnych domov. S rozvojom moderny sa sociálna práca stáva kľúčovým faktorom realizácie práva sociálneho zabezpečenia. Záujem sociálnej práce sa posunul od morálky klientov k štrukturálnym problémom spoločnosti, akými sú bývanie, zdravotná starostlivosť, chudoba, sociálne služby. Základnými hodnotami sociálnej práce sa stali spravodlivosť, rovnosť, participácia.⁴

Ďalším z kľúčových problémov spravodlivej distribúcie je problém zabezpečenia verejných služieb. Ide predovšetkým o zdravotníctvo, sociálne služby, školstvo, vedu, výskum, kultúru, umenie, ochranu životného prostredia a celý rad ďalších funkcií, ktoré zabezpečuje štát. Zvláštne postavenie v rámci verejných služieb majú sociálne služby, ktoré sú určené na pomoc špecifickým skupinám ľudí, ohrozeným sociálnym vylúčením alebo preto, že majú obmedzené schopnosti spoločensky sa začleniť a samostatne riešiť svoje problémy v dôsledku ťažkého zdravotného postihnutia alebo veku. Sociálne služby predstavujú jeden z nástrojov sociálnej pomoci týmto ľuďom, garantovanej štátom. Vykonávajú sa prostredníctvom metód a techník sociálnej práce.

Podľa Hayekovho modelu slobodnej spoločnosti by slobodný systém mal maximalizovať šance všetkých na uspokojenie ich potrieb. Tento predpoklad sa stáva otáznym v prípade existencie „trvale stratových hráčov“. F. A. Hayek zásadne neodmieta isté spektrum vládnych akcií, ktoré sú, aspoň principiálne, v súlade so slobodným systémom ([6], 231). Na inom mieste tento autor explicitne súhlasí so zabezpečením istého minimálneho príjmu na prežitie pre všetkých, ktorí nie sú z nejakého dôvodu schopní si ho zabezpečiť. „Nie je dôvod na to, aby vláda v slobodnej spoločnosti nezaručila ochranu proti krajnej biede vo forme nejakého zaručeného minima dôchodku alebo dolnej hranice, pod ktorú by nemusel nikto klesnúť“ ([7], 213). Je otázne, ako môže byť takéto riešenie kompatibilné so slobodným systémom.

Nemecký komentátor Hayekovho diela L. Gerken vo svojej knihe *The Constitution of Liberty in the Open Economy* (1999) argumentuje, že problém s poskytovaním verej-

---

⁴ Bližšie pozri ([2], 11).

ných služieb spočíva v tom, že sú financované prostredníctvom daní. Keďže dane nefungujú na princípe dobrovoľnosti, tento systém implikuje donútenie, teda porušenie individuálneho práva na slobodu. Takéto obmedzenie individuálneho práva na slobodu je obhájiteľné iba v prípade, že jednotlivец obmedzil právo a slobodu iného jednotlivca. Druhou výnimkou je situácia, keď takéto obmedzenie je nevyhnutné na zabezpečenie práva na slobodu ako takého, to znamená na zabezpečenie fungovania inštitúcií zabezpečujúcich dodržiavanie pravidiel v rámci spoločnosti (napríklad polícia) ([5], 131 – 132, 138).

Predpokladajúc, že sociálne služby nie sú nevyhnutné z hľadiska práva na slobodu tých, ktorých zdaňujeme, možno podľa L. Gerkena identifikovať tri možnosti, ako obhájiť zabezpečenie sociálnych služieb v rámci otvorenej spoločnosti. Jedným z riešení je ich financovanie z poplatkov za služby od príjemcov týchto služieb ([5], 132, 140). Avšak toto riešenie nie je realizovateľné v prípade ľudí zdravotne postihnutých od narodenia, keďže nedosiahli produktivitu, ktorá by dokázala pokryť tieto užívateľské poplatky za služby počas celého života.⁵ Druhou možnosťou zabezpečenia sociálnych služieb v rámci slobodnej spoločnosti je argumentácia v línii s Gerkenovou prvou výnimkou, teda prezentovanie podpory sociálnych služieb ako konfliktu práv na slobodu medzi produktívnou populáciou a populáciou odkázanou na sociálne služby. Mohli by sme to chápať ako konflikt medzi právom na slobodu znevýhodneného jedinca prežiť ľudsky dôstojný život a právom na slobodu produktívneho jedinca využiť zarobené peniaze v súlade s vlastnými cieľmi. Avšak v rámci modelu slobodného systému nemožno hovoriť o kolízii práv na slobodu týchto dvoch skupín, pretože prípadné zdaňovanie by utláčalo produktívnu populáciu na úkor znevýhodnenej, hoci prvá skupina nijako neobmedzila právo na slobodu druhej skupiny. Preto v rámci slobodného systému nejde o konflikt dvoch slobôd, ale ide o nezávisle operujúce práva na slobodu.⁶ Keďže tu absentuje konflikt dvoch práv, podpora sociálnych služieb sa stáva neobhájiteľnou.

Tretou možnosťou je Gerkenov návrh zohľadniť obligatórnosť daňových odvodov prostredníctvom všeobecného súhlasu, ktorý legitimizuje redistribúciu v prospech sociálnych služieb. Je otázne, nakoľko je tento súhlas pravdepodobný. L. Gerken ponúka užitočnú kategorizáciu verejných statkov (služieb), pomocou ktorej možno určiť pravdepodobnosť komunitného súhlasu v prospech redistribúcie. Prvú kategóriu tvoria verejné statky; tu neexistuje možnosť zriecť sa ich používania, pokiaľ jednotlivец participuje na sociálnom živote (napr. chodníky). Druhú kategóriu predstavujú verejné statky s mož-

---

⁵ Ak predpokladáme, že jednotlivец sa stane postihnutým v priebehu života, riešenie cez užívateľské poplatky navrhnuté Gerkenom je realizovateľné. V takom prípade možno argumentovať, že užívateľský poplatok môžeme chápať ako poistenie proti postihnutiu. Ak v intenciách neohayekovského prístupu produktívny jednotlivец odmieta platiť poistné na sociálne služby, robí tak na vlastné riziko s tým, že nezíska služby a dávky v prípade núdze.

⁶ V rámci modelu slobodnej spoločnosti sa etické hodnoty vyvinú, avšak teória nehovorí o tom, akým spôsobom. Tieto hodnoty vstupujú do rozhodnutí iba v prípade, že dôjde ku konfliktu práv na slobodu dvoch skupín, napríklad právo nenarodeného dieťaťa na zdravý vývoj verzus právo matky na prácu v nočnej službe. V rámci modelu slobodnej spoločnosti v prípade ľudí so zdravotným postihnutím k takémuto konfliktu práv nedochádza, a preto nie je dôvod rozhodovať na základe hodnôt.

nosťou zrieknutia sa ich využívania (napr. verejná doprava, verejné osvetlenie, kultúrne inštitúcie...). Tretiu kategóriu predstavujú služby špecifické pre danú skupinu. Prerekvizitou používania služieb je členstvo v skupine, ale skupina je otvorená novým členom. V rámci skupinových služieb L. Gerken identifikuje tri základné podskupiny líšiace sa vstupným kritériom: kritérium schopností (napr. užívanie ciest podmienené zložením skúšky na vodičský preukaz); situačné kritérium (dávky v hmotnej núdzi); kritérium vzťahujúce sa na dosiahnutie požadovaného správania (napr. daňové zvýhodnenie živnostníkov). Štvrtá kategória obsahuje služby pre danú skupinu, ale skupina je uzavretá, to znamená, že neexistuje možnosť dobrovoľného vstupu do skupiny (napr. odlišné kritériá pre odchod do dôchodku na základe rodu, resp. roku narodenia). Piatu kategóriu tvoria služby špecifické pre danú firmu alebo osobu (napr. cestné pripojenie ku konkrétnej firme, podpora súkromných firiem, aby sa predišlo bankrotu) ([5], 138 – 140). L. Gerken dodáva, že pravdepodobnosť všeobecného súhlasu klesá od prvej k piatej kategórii. Berúc do úvahy navrhnutú kategorizáciu verejných služieb, všeobecný súhlas na podporu sociálnych služieb sa zdá byť značne otázný.⁷

Zhrňme: Znevýhodnení jednotlivci vstupujú do slobodnej spoločnosti s vysokým stupňom neistoty ohľadom prežitia. Stávajú sa závislými od dobrej vôle altruistických produktívnych jednotlivcov. Takýto stav možno nazvať vysoko nežiaducim, obzvlášť keď nie je možné určiť, ako sa vyvinú morálne hodnoty v slobodnej spoločnosti. „Permanente porazení“ v Hayekovej hre katalaxie by ťažko súhlasili s Hayekovým tvrdením, že slobodná spoločnosť značne zlepšuje šance všetkých na uspokojenie základných potrieb.

Substanciálne otázky. Tretí okruh otázok normatívnej etiky sa týka toho, čo je dobré, čo je hodnotné. Zopakujme, že moderné chápanie sociálnej práce sa vyznačuje dôrazom na spravodlivosť, rovnosť, participáciu, rešpektovanie ľudskej dôstojnosti a základných ľudských práv. *Medzinárodný etický kódex sociálnej práce*, prijatý Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov (IFSW) v r. 2004, zdôrazňuje, že sociálni pracovníci by mali rešpektovať a podporovať právo každého človeka na vlastnú voľbu a rozhodnutie za predpokladu, že neohrozí práva a legitímne záujmy druhých; identifikovať a posilňovať silné stránky osôb, s ktorými pracujú, posilňovať ich sociálne začleňovanie, čeliť diskriminácii, nespravodlivým praktikám a politikám atď.⁸ Ide však o to, ako sa tieto hodnoty chápu, ako sa explikuje pojem. Možno to ilustrovať napríklad na pojmoch rovnosti či spravodlivosti, lebo prostredníctvom týchto pojmov sa definuje aj sociálna práca.

Idea rovnosti sa ukazuje na prvý pohľad ako nekomplikovaná. Jednotlivci s podobnými problémami by mali mať rovnaké právo na sociálne služby, dávky v hmotnej a sociálnej núdzi a pod. Zdanlivá jasnosť princípu rovnosti je však zavádzajúca. Pokus apli-

---

⁷ Ide o služby určené špecifickým skupinám, teda prinajlepšom o tretiu kategóriu.

⁸ Bližšie pozri *Medzinárodný etický kódex sociálnej práce*, prijatý Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov (IFSW) v r. 2004; preklad z anglického originálu M. Nečasová. In: *Sociální práce 2004*, s. 31 – 36.

kovať tento princíp na skutočnú distribúciu služieb a finančných zdrojov naráža na rad problémov. Podľa niektorých rovnosť znamená, že oprávnení prijímatelia by mali dostať rovnaký podiel, čiže dôraz sa kladie na *dôsledky*. Iná interpretácia zdôrazňuje špecifickú *procedúru* pri distribúcii služieb a finančných zdrojov. Tu majú jednotlivci dostať rovnakú príležitosť uchádzať sa o ne. Ďalšia interpretácia princípu rovnosti zdôrazňuje použitie náhodného výberu, teda rovnosť príležitostí vo forme lotérie, napríklad v prípade obmedzených zdrojov, ako sú sociálne byty. Limitované zdroje a služby môžu byť distribuované aj na základe individuálnych potrieb, pričom rozhodnutie musí zohľadňovať relatívnu dôležitosť rôznych potrieb a relatívnu intenzitu ľudského strádania.

S princípom rovnosti je úzko previazaná idea spravodlivosti, k presadzovaniu ktorej sa hlásia všetky chápania sociálnej práce. Pritom je relevantný rozdiel medzi interpretáciou sociálnej spravodlivosti ako férovosti v koncepcii J. Rawlsa a koncepciami, ktoré spravodlivosť ako politickú hodnotu spájajú s komunitaristickou predstavou o spoločnom dobre, ktoré je nerozlučne prepojené so spravodlivosťou. Táto komunitaristická idea však odporuje liberálnej predstave o pluralite dober, ktoré sú vecou súkromných volieb a životných stratégií jedincov a politickej spravodlivosti, sledujúcej princípy férovej distribúcie a redistribúcie, zmierňujúcej nerovnosti.

Napriek zdanlivej odt'ažitosi týchto úvah z hľadiska praxe sociálnej práce sociálni pracovníci predsa len implicitne narážajú na tieto ponímania rovnosti a spravodlivosti pri riešení problémov jednotlivých cieľových skupín sociálnej práce – nezamestnaných, rôznych marginalizovaných a vylúčených skupín bezdomovcov, drogovovo závislých atď. Rôzne interpretácie tej istej hodnoty vedú k odlišnej interpretácii sociálnych problémov a k odlišným praktickým konzekvenciám. Práve axiologické základy determinujú konkrétny profil sociálnej práce a jej praktický výkon.

K možnosti konsenzu medzi jednotlivými chápaniami sociálnej práce. Anglická autorka S. Banksová identifikuje z hľadiska prístupu k praxi tri „ideálne modely“ sociálnej práce, ktoré sa v realite prelínajú: angažovaný/radikálny model, profesionálny model a model technicko-administratívny ([1], 137). Tieto modely odrážajú podľa tejto autorky hodnotové založenie daného typu sociálnej práce a ich konkrétne pracovné zaradenie. Angažovaní/radikálni sociálni pracovníci chápu svoju prácu ako spôsob presadzovania vlastných osobných či ideologických hodnôt. Do tohto modelu S. Banksová zaraďuje prístupy od rôzne ponímaných charitatívnych aktivít (*ministration in love*) po marxistické, feministické či antiopresívne prístupy. Profesionálny model sociálnej práce v jej ponímaní chápe sociálnych pracovníkov ako autonómnych profesionálov, vzdelaných v danom odbore a realizujúcich pri výkone profesionálnej praxe hodnoty profesie. Prioritou sú ľudské práva a záujmy klientov. Technicko-administratívny model chápe sociálnych pracovníkov ako zamestnancov viazaných pracovnými pravidlami a procedúrami ([1], 137 – 138).

V podobnom duchu rozlíšil rôzne modely sociálnej práce český sociológ L. Musil, ktorý hovorí o tzv. administratívnom, filantropickom a profesionálnom chápaní sociálnej práce s patričným inštitucionálnym zakotvením. Filantropické chápanie sociálnej práce sa podľa neho uplatňuje prevažne v sociálnych službách, administratívne chápanie v štátnej

správe, profesionálne vo vzdelávacích inštitúciách ([9], 61). Musil konštatuje, že vzhľadom na fakt, že aktéri a nositelia jednotlivých prístupov a ponímaní sociálnej práce inštitucionálne pôsobia a sú spätí s odlišnými sférami a „vďaka tomu sa v každodennom živote príliš nestretávajú, nepotrebujú a neohrozujú“ ([9], 75), komunikačnou stratégiou medzi nimi je pasívna koexistencia či tolerancia.

Musilovej téze o pasívnej koexistencii rôznych profilov sociálnej práce ako komunikačnej stratégii musíme oponovať tým, že spory o jej axiologické základy nie sú čisto teoretickou záležitosťou, ale majú závažné praktické konzekvencie práve v sociálnych službách. Filantropické chápanie sociálnej práce vychádzajúce z personalistickej interpretácie pomoci⁹ s dôrazom na svedomie, cnosť milosrdenstva a lásku k blížnemu uplatňuje iné metódy, prístupy a techniky sociálnej práce ako sociálna práca opierajúca sa o psychologizáciu sociálnych problémov či sociálne služby vyžadujúce rešpektovanie ľudských práv. Ilustrovať to môžeme na sporoch o prístup k prijímateľom sociálnych služieb. Zatiaľ čo stúpenci psychologického chápania sociálnej práce primárne kladú dôraz na rôzne skupinové terapie zamerané na zvýšenie sociability, vnímanie vlastných pocitov, na upokojenie, odreagovanie napätia a agresie a pod., obhajcovia ľudských práv upozorňujú na to, že v tomto chápaní sociálnej práce a sociálnych služieb zostáva mimo pozornosti fakt, že príčinou nežiaduceho správania prijímateľov sociálnych služieb môže byť aj niečo iné, nielen dysfunkcia určitej oblasti mozgu či psychiky jednotlivca, a to absencia porozumenia pre hodnoty prijímateľa sociálnych služieb, prísne stanovené pravidlá, zákazy všetkého druhu, tzv. nadmerná starostlivosť alebo naopak odmietanie, trestanie, odstup personálu, podmienky bývania (príliš malý priestor), provokácie zo strany iných klientov, fluktuácie personálu atď.¹⁰ Inými slovami, odvolávajú sa na ľudské práva osôb so zdravotným postihnutím. Z tohto uhla pohľadu terapie by mali byť vnímané len ako alternatívna ponuka prijímateľom sociálnych služieb, a nie ako hlavný obsah poskytovanej sociálnej služby. Poukazujú tiež na to, že základným princípom poskytovanej služby má byť tzv. *princíp normality*, t. j. sociálna služba musí prijímateľovi sociálnych služieb umožniť žiť spôsobom, ktorý je v spoločnosti považovaný za bežný.¹¹

Túto explanáciu treba doplniť o implicitne zakotvenú nekompatibilitu rozličných hodnotových sústav prameniacych v divergentných axiologicko-svetonázorových ideológiách.¹² Inými slovami, rozmanité chápanie sociálnej práce nemožno preklenúť diskusiou

---

⁹ Na nejednoznačnosť vymedzenia pojmu pomoci a pomáhania v sociálnej práci, teda pojmu, prostredníctvom ktorého sa definuje aj sociálna práca, upozorňuje T. Sedová v štúdií ([13], 196 – 202).

¹⁰ Bližšie k tomu pozri *Zpráva z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením*. In: Veřejný ochránce práv, október 2009, s. 28, 46 – 47. V práci sa opierame o zistenia českého ochrancu ľudských práv pri systematických návštevách zariadení sociálnych služieb, keďže nám nie je známe, že by sa na Slovensku podobné systematické prieskumy dodržiavania ľudských práv v zariadeniach sociálnych služieb realizovali.

¹¹ V tomto kontexte spomínaná *Zpráva* kladie dôraz aj na vytváranie prirodzeného prostredia v zariadeniach sociálnych služieb. Považuje za neopodstatnené nahrádzanie prirodzených podnetov umelým, a najmä finančne nákladným prostredím.

¹² Bližšie pozri ([13], 196 – 202).

smerujúcou ku konsenzu. So zreteľom na funkcie etických kódexov by bolo prospešné, keby explicitne deklarovali princípy a všeobecné zásady, z ktorých kódex hodnotovo a politicky vychádza, a nekombinovali nezlučiteľné koncepty z rozličných ideových tradícií, napr. komunitaristické predstavy o spoločnom dobre a spravodlivosti s liberálnymi hodnotami (individuálna sloboda a autonómia jedinca). Etické kódexy poskytujú praktické odporúčania len za predpokladu, že sa opierajú o dobre vyargumentované a jasne vymedzené hodnoty a morálne princípy. Neostre vymedzenie hodnôt a nerozlišovanie medzi sociálno-politickými, právnymi, ekonomickými a etickými hodnotami a niektorými zásadami, ktoré artikulujú viac-menej psychologické aspekty, napríklad efektívnej komunikácie, znemožňuje praktické rozhodovanie v situáciách dilem, s ktorými sociálni pracovníci zápasia v praxi. Navyše, axiologické základy sociálnej práce v posledných rokoch čelia tlaku ekonomizácie a komodifikácie sociálnych aj etických hodnôt a noriem, čo má závažné praktické konzekvencie v oblasti celej profesie sociálnej práce a legislatívnych úprav.

Záver. Napriek prevládajúcej predstave, podľa ktorej úvahy o hodnotách a morálnych princípoch sú čisto akademickou záležitosťou, ktorá nemá vzťah ku každodenným činnostiam a starostiam poskytovateľa sociálnej služby, možno povedať, že v rámci moderného chápania sociálnych služieb dôsledné napĺňanie rešpektu k ľudskej dôstojnosti, rovnosti a spravodlivosti je jedným z hlavných ukazovateľov kvality služby. Možnosť rozhodovať o podstatných i menej podstatných otázkach vlastného života, rešpektovanie individuálnych potrieb, osobnej slobody, slobody pohybu, právo nebyť stigmatizovaný či diskriminovaný – to všetko tvorí základ postavenia človeka v sociálnych službách. Etika priamo súvisí s výkonom sociálnej práce, pretože môže ovplyvniť metódy a prístupy, ktoré využije sociálna práca. Podstatnú úlohu etiky vidíme v tom, že by mala integrovať do oblastí profesionálnej praxe a správania etické posudzovanie problémov ako súčasť rozhodovania v praktických situáciách. Mala by teda poskytnúť profesionálom pojmovú výbavu na premýšľanie a diskutovanie o morálnej dimenzii ich práce. Práve etická teória ponúka špecifický pohľad na problémy a umožňuje zachovať si kritický odstup od prevládajúcich hodnôt a od konvenčnej morálky tým, že morálne normy neustále podrobuje testu zdôvodňovania. Iniciuje tým zodpovedajúce zmeny tak na úrovni individuálneho správania, ako aj na úrovni inštitúcií, do ktorých je toto správanie začlenené.

LITERATÚRA

- [1] BANKS, S.: *Ethics and Values in Social Works*. Palgrave MacMillan 2006, 3rd edition.
- [2] BARNARD, A.: Values, Ethics and Professionalization: A Social Work History. In: Barnard, A. – Horner, N. – Wild, J. (ed.): *The value base of social work and social care*. Maidenhead: Open University Press 2008.
- [3] BECKETT, CH. – MAYNARD, A.: *Values and Ethics in Social Work*. London: Sage Publications 2005.
- [4] CLIFFORD, D. – BURKE, B.: *Anti-Oppressive Ethics and Values in Social Work*. New York: Palgrave Macmillan 2009.

- [5] GERKEN, L.: *The Constitution of Liberty in the Open Economy*. London New York: Routledge 2004.
- [6] HAYEK, F. A.: *Constitution of liberty*. Chicago: University of Chicago Press 1978.
- [7] HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarství a svoboda*. Praha: Academia 1994.
- [8] McAULIFFE, D.: I'm Still Standing: Impacts and Consequences of Ethical Dilemmas for Social Workers in Direct Practice. In: *Journal of Social Work Values & Ethics*, 2005, Vol. 2, No 1.
- [9] MUSIL, L.: Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. In: *Sociální Práce/Sociálna Práca*, 2008, č. 2.
- [10] REAMER, F. G.: *Social Work Values and Ethics*. 2nd ed. New York: Columbia University Press 2006.
- [11] REIMAN, A.: Moral Philosophy and Social Work Policy. In: *Journal of Social Work Values and Ethics*, 2009, Vol. 6, No 3.
- [12] SEDOVÁ, T.: *Filozofické základy sociálnej práce*. Bratislava: VEDA, 2007.
- [13] SEDOVÁ, T.: K problému axiologických základov sociálnej práce. In: Kappl, M. – Smutek, M. – Truhlářová, Z. (ed.): *Etika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus 2010.
- [14] TOFFLER, B. L.: *Tough Choices: Managers Talk Ethics*. New York: John Wiley & Sons 1986.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave ako súčasť grantového projektu č. 2/0035/09.

---

doc. PhDr. Zuzana Palovičová, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR
 e-mail: palovicz@chello.sk